

וזאת הברכה

מים ראשונים: פרשת וזאת הברכה החותמת את ספר התורה, שונה מכל פרשה אחרת בכך שאין היא צמודה לשבת אלא לחג - שמחת תורה. אך בשנים לא מעטות, פעם בשלוש שנים בערך, חל שמיני עצרת - הוא שמחת תורה בארץ, בשבת, ופרשת וזאת הברכה היא גם "פרשת שבוע" כשאר חברותיה בלוח השנה.¹

ספרי דברים פסקא שמב (לג, א) – דברי ניחומים אחרי התוכחות

"וזאת הברכה אשר ברך משה". לפי שאמר משה לישראל דברים קשים תחילה: "מזי רעב ולחומי רשף, מחוץ תשכל חרב" (דברים לב כד - כה), "ובחורב הקצפתם את ה' ממרים הייתם" (שם ט ז-ח), חזר ואמר להם דברי ניחומים: "וזאת הברכה אשר ברך משה". וממנו למדו כל הנביאים שהיו אומרים לישראל דברים קשים תחילה וחוזרים ואומרים להם דברי ניחומים...³

יכול משאומרים להם דברי ניחומים חוזרים ואומרים להם דברי תוכחות? תלמוד לומר: "ואמרת ככה תשקע בבל ולא תקום מן הרעה אשר אני מביא עליה עד הנה דברי ירמיהו" (ירמיה נא סד). הוי, משאומרים להם דברי ניחומים אין אומרים להם דברי תוכחות.⁴

רשב"ם דברים פרק לג פסוק א – זאת השירה וזאת הברכה

וזאת הברכה - מוסב למעלה וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תמם האזינו השמים וגוי וזאת הברכה. אחר התוכחה של האזינו חזר ובירכך לישראל בטרם יעלה אל ההר למות שם. כלומר, זאת השירה וזאת הברכה.⁵

ספרי דברים פסקא שמב ד"ה וזאת הברכה – המשך לברכת יעקב ואף לאברהם

"וזאת הברכה" - הרי זו מוסיף על ברכה ראשונה שברכס יעקב אביהם: "וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם" (בראשית מט כח). נמצינו למידים שממקום שסיים יעקב אבינו לברך את ישראל משם התחיל משה לברכס. שנאמר: "וזאת הברכה אשר ברך".⁶

¹ הם כל השנים בהם א' של ראש השנה חל בשבת. ושמחת תורה בחוץ לארץ "ביום התשיעי" לעולם לא תחול בשבת, משום שא' של ראש השנה לעולם לא יחול ביום שישי, עפ"י הכלל בלוח השנה "לא אד"ו ראש (ולא בד"ו חג)".

² הדרשן, או שמא המעתיקים, יצרו כאן פסוק שלא כך בדיוק כתוב בתורה. ראו המקור שם בפרק ט בדברים, פסוקים ז-ח. המדרש ממשיך ומפרט שם בהרחבה את כל הנביאים שהוכיחו את ישראל וחזרו וניחמו אותם. ראש וראשון הוא הושע: "אין לך בכל הנביאים שהיו דבריו קשים כהושע", שאולי בשל כך גם נבחר לשבת שובה, ראו דברינו [הושע מורה התשובה](#). אחריו באים יואל, עמוס, מיכה וירמיהו. מעניין מאד אילו נביאים לא מוזכרים! ראו במקור שם.

³ סיומת זו של מדרש ספרי דורשת ביאור, בפרט ההוכחה שהוא מביא מירמיהו שאיננו בדיוק 'פסוק נחמה'. ראשית, אפשר שפורענות לבבל היא נחמה לישראל. שנית, ירמיהו הוא הנביא היחיד שספרו מסתיים במשפט חותם: "עד הנה דברי ..." (ראו גם תהלים עב כ וכן איוב לא מ) ולכן מעדיפים אותו על פני שאר הנביאים המובאים במדרש שם: הושע, יואל, מיכה ועמוס. ירמיהו הוא גם נביא החורבן שבתחילת דבריו מגדיר היטב את המטרה הכפולה של שליחותו: "לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס, לבנות ולנטוע" (ירמיהו א י). לגבי פרק נב בירמיהו שהוא הפרק האחרון בנוסחאות שבידינו (ולא פרק נא אותו מצטט הספרי), ראו פירוש דעת מקרא שמבאר אותו כדבעי. ולעצם הרעיון שמשעה שנביא אומר דברי ניחומים אין הוא חוזר ומוכיח, אין הדברים פשוטים כל כך. ראו דברינו [אתם נצבים – שוש אשיש בה'](#) בפרשת נצבים. מסוף התוכחה של פרשת כי תבא המסתיימת בפסוק הקצר: "אלה דברי הברית ... מלבד הברית אשר כרת איתם בחורב", דרך פרשות נצבים וילך וכלה בשירת האזינו, יש עליות ושוב ירידות, חילופי נחמות ותוכחות חדשות. ודווקא לגבי משה קשה להלום את מאמר חז"ל שמשעה שנביא אומר דברי ניחומים אין הוא חוזר ומוכיח

⁴ זאת אף זאת. זאת השירה - וזאת הברכה, כרוות זו בזו, על דרך ההנגדה או ההשלמה. רשב"ם ממשיך בקו של מדרש ספרי לעיל. ורבי בחיי בן אשר (לב טו) מכנה אותן: "פרשיות דבקות". ראו פירושו בדברים לב ג: " ... כי ביום מותו היה זה, וכן בכל הדברים כלן מתחלת "אתם נצבים" שקבע כל ישראל ואמר להם: אתם נצבים היום, גם פרשת וילך שהזכיר בה: בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, גם פרשה זו שכתוב בה: בעצם היום הזה עלה אל הר העברים, גם בפרשת "וזאת הברכה" שכתוב בה: לפני מותו, הכל ביום אחד, והוא יום מותו, והפרשיות כולן דבקות בענינים רבים גדולים ונפלאים, ראויין להעשות בימים רבים ונעשו כלן בדרך הס ביום אחד".

⁶ דרשה זו גם היא ממדרש ספרי, מציגה פירוש אחר ל: "וזאת הברכה". יש את זו של יעקב (שכבר שם משתמש המקרא בלשון "וזאת") והנה זו של משה – זאת אף זאת. ברכת משה היא המשך לברכת יעקב, ראו פירוש אבן עזרא כאן: "וזאת הברכה - כברכת יעקב". ובדברים רבה בפרשתנו (פרשה יא) מורחב הרעיון לשרשרת שמתחילה באברהם ומגיעה עד הפרשה שלנו: "ומהיכן למדו? מאבות העולם. למה? שלא היה אחד מתחיל אלא ממקום שפסק חברו. כיצד? אברהם ברך את יצחק ... דכתיב: ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק (בראשית כה ה). ומה נתן לו? ... ר' נחמיה אמר: ברכה נתן לו ... עמד יצחק לברך את יעקב, אמר: ממקום שפסק אבא משם אני מתחיל. אבא הפסיק ב"ויתן" אף אני מתחיל ב"ויתן". מניין? שנאמר: ויתן לך האלהים מטל השמים (שם כו כח). ובמה חתם יצחק? בקריה. שנאמר: ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו (שם כח א). עמד יעקב לברך את השבטים, אמר: איני פותח אלא בקריה, שנאמר: ויקרא יעקב אל בניו (שם מט א). ובמה חתם? "בזאת", שנאמר: וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם (שם כח).

"וזאת הברכה" - הרי זה מוסיף על ברכה ראשונה ואיזו היא: "תפילה למשה איש האלהים" (תהלים צ א). ועדין הדבר תלוי, אין אנו יודעים אם תפילה קודמת לברכה אם ברכה קודמת לתפילה. כשהוא אומר: "וזאת הברכה" הוי תפילה קודמת לברכה, ואין ברכה קודמת לתפילה.⁷

דברים רבה (ליברמן), מדרש תנחומא (בובר) וזאת הברכה סימן א – משה טוב עין

"וזאת הברכה" (דברים לג א) – זהו שאומר הכתוב: "רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה" (משלי לא כט), זו ברכתו של משה. שהרי הדורות הראשונים ברכו כל אחד ואחד את דורו, ולא היה בכולם כברכתו של משה. נח בירך את בניו, היה בה מחלוקת, בירך אחד וקילל אחד, יפת אלהים ליפת (בראשית ט כז), ויאמר ארור כנען (שם שם כה).⁸ יצחק בירך ליעקב, היה בה קטטה, שאמר לעשו: "בא אחיך במרמה" (בראשית כז לה), וכתוב: "וישטום עשו את יעקב" (שם שם מא).⁹ יעקב בירך את השבטים היתה בהם קטטה, שאמר לראובן: "פחז כמים" (שם מט ד), וכן שמעון ולוי (בראשית מט ה) "כלי חמס מכרותיהם" ... יבוא משה שעינו יפה, ויברך את ישראל, ועליו אמר שלמה: "טוב עין הוא יבורך" (משלי כב ט) - אל תקרי יבורך, אלא יברך, זה משה רבינו שענינו יפה בברכתו את ישראל.¹⁰

דברים רבה ח ב – ברכת הקורא בתורה

"כי המצוה הזאת" - הלכה אדם מישראל שעומד לקרות בתורה כיצד מברך? כך שנו חכמים: הפותח והחותם בתורה מברך לפניו ולאחריה. ומנין שטעונה ברכה לפניו? שכתוב: "ברוך אתה ה' למדני חוקיך" (תהלים קיט יב). ומנין שטעונה ברכה לאחריה? א"ר שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן: שכתוב אחר השירה "וזאת הברכה". מששנה להן את התורה ואח"כ ברך הרי ברכה לאחריה.¹¹

דברים רבה יא ו – כיצד ברך משה על התורה

"וזאת הברכה". הלכה: אדם מישראל שעלה לקרות בתורה, אין¹² מותר לו לקרות עד שלא יברך? - תחילה מברך ואח"כ קורא.¹³ ומשה בשעה שזכה לקבל התורה, תחילה בירך ואח"כ קרא. אמר ר' אלעזר: איזו היא

עמד משה לברך את ישראל, אמר: אף אני איני פותח אלא ב"זאת". מנין? ממה שקרינו בענין: וזאת הברכה. ראו המדרש במלואו שם שמחבר את העניין להלכה של מי שעבר לפני התיבה וטעה שמעבירים אותו ומי שמחליף אותו ממשיך מתחילת הברכה שטעה הקודם (ולא מתחילת התפילה). ראו שם.

⁷ קטע זה של מדרש ספרי מציג נושא שמן הראוי לדון בו בהרחבה בנפרד: ברכה מול תפילה, מי קודם למי? מי גורם למי? במה ראוי לאדם לפתוח כשהוא פונה לקב"ה. ראו מקבילה בפסיקתא דרב כהנא נספחים פרשה א: "וזאת הברכה - ר' איבו ורבנן. ר' איבו אמר: תפילה קודמת לברכה. מאי טעמא? על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא (תהלים לב ו), ואחר כך ברכה. ורבנן אמרין: ברכה קודמת לתפילה. מאי טעמא? ברוך ה' לעולם אמן ואמן (תהלים פט ג), ומה כתוב בתריה? תפילה למשה איש האלהים (תהלים צ א). וכאן דווקא כר' איבו שתפילה קודמת. ומנין לנו זאת? מפסוק בספר תהלים שמקדים את הפסוק בפרשתנו! אבל בסידור תפילותינו נראה שניצחה שיטת רבנן ויוכיחו פסוקי דזמרא וברכות השחר ואשרי של מנחה וברכות קריאת שמע לפניו ולאחריה - שחרית וערבית, שכולם לפני תפילת עמידה. ראו גם הדף [בכל מקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתך](#).

⁸ נח הירך רק אחד? לאן נעלם שם? והרי יפת מתברך בכך שהוא "ישכון באהלי שם"? ראו הדף [בין יפת לאהלי שם](#).
⁹ מי חסר כאן? על מי דלגנו? על אברהם שבחר שלא לברך את יצחק. ראו בראשית רבה סא ו: "כך אמר אברהם: אם מברך אני את יצחק, עכשיו בני ישמעאל ובני קטורה בכלל. ואם אין אני מברך בני ישמעאל ובני קטורה, היאך אני מברך את יצחק? חזר ואמר: בשר ודם אני, אני היום כאן ומחר בקבר. כבר עשיתי שלי. מכאן ואילך מה שהקב"ה רוצה לעשות בעולמו יעשה". ואכן הקב"ה מברך את יצחק אחרי מות אברהם (בראשית כה יא). ראו דברינו [בחירה בבכורה ומחירה](#) בפרשת תולדות.

¹⁰ בקטע שהשמטנו מאריך המדרש להסביר שלאחר שברך את אדם הראשון (בראשית א כח), מסר הקב"ה את מפתח הברכות בידים של בני האדם: "אמר הקב"ה: הריני מוסר את הברכות לכל מי שאתה מברך ואני חותם על ידיך". אך דא עקא שלברכת בני האדם התווספה כמעט תמיד קטטה, גם בברכת יעקב שני דורות אחרי אברהם שנמנע מלברך ובו מתחיל עם ישראל להתגבש ולא עוד אחים שנדחו. רק ברכת משה הייתה שלימה, רק כאן התקיימה "וזאת הברכה" השלימה. האמנם? היכן ברכתו של שבט שמעון? האם שכח אותו משה? ומה פשר הקיצור הנמרץ בברכת רוב השבטים (פסוק אחד) בעוד ששבט לוי (שבטו של משה!) ושבט יוסף זכו לברכה ארוכה? ואם אכן ממשיך משה את ברכת יעקב "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי", מדוע הוא מבליע אותם בסוף ברכת יוסף? אז מה נאמר? שגם "וזאת הברכה" איננה שלימה ואברהם צדק יותר מכולם?

¹¹ "וזאת הברכה" הוא המקור לברכה שלאחרי קריאת התורה. ומה עם ברכה שלפניה? לפי המדרש הזה מקורה בפסוק בתהלים קיט: "ברוך אתה ה' למדני חוקיך". אבל הגמרא במסכת ברכות כא ע"א לומדת את הדין של ברכת התורה לפניו מפסוק בשירת האזינו: "מנין לברכת התורה לפניו מן התורה? שנאמר: כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו". ראו דברינו [כי שם ה' אקרא](#) בפרשת האזינו. חזרנו איפוא שוב לקשר שבין "זאת השירה" ל"וזאת הברכה".

¹² אם, האם

¹³ כאן לכאורה "וזאת הברכה" נדרשת כברכה שלפני הקריאה בתורה. ולעצם הברכה, ראו בגמרא נדרים (דף פ"א ע"א), על בסיס הפסוקים בירמיהו ט יא-יב: "על מה אבדה הארץ ... על עֲזָבְךָ אֶת תּוֹרָתִי אֲשֶׁר נָתַתִּי לְפִנְיֶיךָ וכו'". מפרשת הגמרא שם: "על שלא ברכו בתורה תחילה". וראו למשל את פירוש הר"ן שם שמסביר שבדומה לברכת הנהנין, אסור ללמוד תורה אם לא ברך תחילה.

הברכה שברך משה בתורה תחילה? "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר בחר בתורה הזאת וקידשה ורצה בעושיה".¹⁴ ולא אמר "בעמליה" ולא אמר "בהוגיה" אלא "בעושיה" - באלו שהן עושים את דברי התורה.¹⁵ "בעושיה" - אדם מישראל אומר: למדתי חכמה ולא למדתי תורה, מה אעשה אני שם? אמר הקב"ה לישראל: חייכם, כל החכמה וכל התורה דבר אחד קל הוא. כל מי שמתירא אותי ועושה דברי תורה, כל החכמה וכל התורה בלבו. מניין? שנאמר: "ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם" (תהלים קיא י), "יראת ה' טהורה עומדת לעד" (שם יט י), "יראת ה' היא חכמה" (איוב כח כח).¹⁶

מסכת סופרים פרק יב הלכה ג¹⁷ – ברכות קדומות על התורה

ר' יונתן ספרא דגופתא נחית להכא. חמא לר' אבונא ספרא קרא שירת הבאר ובירך לפניו ולאחריה. אמר ליה: ועבדין כן? אמר ליה: ועד כדון את לזו צריך, "כל השירות טעונות ברכה לפניו ולאחריהן".¹⁸ אית שאלת לר' סימון, אמר לון בשם ר' יהושע בן לוי: אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שירת הים ועשרת הדברות וקללות שבתורת כהנים ושבתורה. אמר ר' אבהו: אני לא שמעתי, אלא נראין הדברים בעשרת הדברות. ר' יוסי בר אבין בשם רבי בתומנתא: פסוקיה אחרונתא דמשנה תורה טעונין ברכה לפניו ולאחריהן.¹⁹

חג שמח

חזק חזק ונתחזק

מחלקי המים

¹⁴ ראו מחזור ויטרי סימן ש על ברכת התורה בקריאה של עשרת הדברות: "קודם שיאמר הברכה יאמר: אחינו אחינו אחינו. החלו לומר עשרת הדברות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל על ידי משה רבנו בהר סיני. ונגלה כבוד יי' וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דבר. בבוא כל ישראל לראות: ברכו: ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר בחר בתורה הזאת ורצה וקדשה והנחילה לעושיה. ברוך אתה יי' נותן התורה: ויאמר: וידבר: אנכי".

¹⁵ ראו מסכת אבות פרק ו משנה ז: "גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר: כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא (משלי ד כב)". ובמשנת רבי אליעזר פרשה ג: "ומה אם תורה, שנבראת ללמד את עושיה כך היא קיימת, עושיה עצמן על אחת כמה וכמה". "עושיה" הוא כפשוטו קיום מצוות התורה. ראו בדומה על מצוות צדקה במדרש משלי (בובר) יד לד: "גדולה היא הצדקה שהיא מנחלת כבוד וחיים לעושיה". מנוסחאות אלה נראה סיוע לפשרה בין לימוד ומעשה: גדול לימוד שמביא לידי מעשה. ראו דברינו [תלמוד ומעשה](#) בפרשת ואתחנן.

¹⁶ ראו מקבילה (מקור?) לדרשה זו בפסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) נספחים א - וזאת הברכה. אפשר שאין מדרש טוב מזה לפרשה בה מסיימים (ומיד מתחילים) את מחזור הקריאה בתורה. לימוד התורה "דבר קל הוא". העיקר הם העשייה והיראה. ובמסכת אבות פרק ג משנה ט: "רבי חנינא בן דוסא אומר: כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת. הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת".

¹⁷ ראו מקור בתלמוד ירושלמי מסכת מגילה פרק ג הלכה ז.

¹⁸ ר' יונתן ספרא ממקום שנקרא גופתא "הגיע לכאן" (למקום מסוים בארץ ישראל או בבבל?) וראה את ר' אבונא ספרא שקורא את [שירת הבאר](#) ומברך לפניו ולאחריה. שאל אותו אם נכון לעשות כן והלה ענה לו מהכלל ההלכתי "כל השירות טעונות ברכה לפניו ולאחריהן".

¹⁹ וכן הוא מילה במילה בירושלמי מסכת מגילה פרק ג שמן הסתם הוא המקור. המנהג הקדום היה שהעולה לתורה הראשון מברך ברכה ראשונה (אשר בחר בנו), האחרון מברך ברכה אחרונה (אשר נתן לנו) והאמצעיים אינם מברכים כלל, רק קוראים (בימיהם שלא היה בעל קורא). רק מאוחר יותר הנהיגו שכל העולה לתורה מברך לפניו ולאחריה, "גזירה משום הנכנסים ומשום היוצאים" (ראו מגילה פרק ד משנה א ובגמרא שם כא ע"ב). אבל בפרשיות חשובות, כגון עשרת הדברות, היו תמיד מברכים לפניו ולאחריה. בין פרשיות חשובות אלה נמנים גם שירת האזינו ("כל השירות טעונות ברכה לפניו ולאחריהן") ושמונה פסוקים אחרונים של התורה. שירת האזינו משום שהיא שירת הלויים בבית המקדש במוספים של שבת (מסכת סופרים והירושלמי בהמשך שם וכן בבלי ראש השנה לא ע"א). ושמונה פסוקים אחרונים שבתורה מ"וימת שם משה" ועד "לעיני כל ישראל". שעליהם אומרת הגמרא במסכת בבא בתרא דף טו עמוד א: "עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכתב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמיו".